I
41·697

PANAIT ISTRATI

ARTELE ȘI UMANITATEA DE AZI

EDITURA „CRUCIADA ROMÂNISMULUI"

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAȘI
I-41697

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PANAIT ISTRATI

ARTELE

ŞI

UMANITATEA DE AZI

BUCUREŞTI
EDITURA „CRUCIADA ROMÂNISMULUI"
1936

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
Cota: 276013

Traducere din limba franceză de ALEXANDRU TALEX
și tipărită ca supliment la numărul
festiv al „Cruciadei" de Paști 1936.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

NOTA INTRODUCTIVA

Inainte ca cetitorii să ia cunoştinţă de conţinutul studiului **Artele şi umanitatea de azi**, găsim necesare câteva amănunte asupra felului cum înţelegea Panait Istrati, *arta literară* şi cum a aplicat-o, ajutându-ne pentru asta cu citeva citate de prin cărţile sale sau însemnări manuscrise.

Pentru Panait Istrati opera de artă avea o funcţie etică şi abia apoi una estetică. Ceeace avea mare preţ la el în cetirea unei opere literare, nu era nici stilul şi nici fondul, ci sufletul povestitorului. Povestitorii cei mai buni erau, după el, numai orientalii. Deoarece sufletul acestora „se revarsă ca un torent", spre diferire de occidentali, care sunt mai cumpătaţi.

Această varietate de tonalitate, forma pentru Panait Istrati diversele stiluri. Varietatea tonului el o explica prin gradul de civilizaţie, cultură şi temperament sufletesc, ale scriitorului. După Panait Istrati mari povestitori ai omenirii sunt: Kipling, Hamsun, London, Conrad, Charles de Coster, Remarque şi Fournier.

Scriitorul Panait Istrati rămâne un fenomen în istoria noastră literară. Şi anume: este singurul scriitor român, pentru care arta şi-a avut o accepţiune etică, *întărită prin faptele generoase ale vieţii sale de fiece zi*, demonstrând prin aceasta că teoriile nu-şi au nici o valabilitate, dacă nu sunt secondate de realizări, care le certifică. *„Simt că m'am născut*, spunea Istrati, *nu ca să distrez pe oameni, ci ca să-i educ frăţeşte, deoarece experienţa vieţii mele este una dintre cele mai darnice. Să nu mi se spună, că oamenii nu vor să se lase instruiţi. Ei o vor, dar prin exemple".*

Panait Istrati ne ajută să anulăm, prin felul său de-a fi, principiul că scriitorul nu este decât o manifestare *obiectivă* și *numai teoretică* a omului superior. Ci adevărul e acesta: nu putem independentiza opera literară, de viața socială a scrittorului. Dimpotrivă, prin viața scriitorului exemplificăm și vecinicim, de multe ori, emoția estetică a cărților sale.

Sînt alături de adevăr toți acei oameni de litere cari au scris: „iubim și prețuim pe *scriitorul* Panait Istrati, dar *detestăm* în acelaș timp și cu aceași intensitate pe agitatorul politic și vizionarul social". Contrargumentul stă în faptul că Panait Istrati n'a fost un scriitor de simple narațiuni sentimentale sau închipuite. Ci un scriitor social, care și-a pescuit subiectele din însăș realitatea imediată și mocirloasă a mediului înconjurător. Mai mult: majoritatea cărților lui Panait Istrati sunt însăși confesiunea vieții sale aspre, neostenită în lupta pentru desrobirea sufletească a umanității. Chiar așa numitele *Povestiri ale lui Adrian Zografi* închid în paginile lor, o viață adânc încălcită de probleme eterno-umane.

Se cuvine deci să dăm operei literare a lui Panait Istrati, *o valoare socială*, strict dependentă de sufletul și atitudinele *omului*, care a suferit nemăsurat în crearea ei. Afară de asta, nu trebue să uităm că operă de temeinică *artă* este aceea care isbucnește cât mai puțin din imaginație și cât mai mult din viața activă a scriitorului.

Panait Istrati s'a socotit întotdeauna mai mult un *revoltat*, decât un povestitor. O mărturisește asta în chiar vestita *Prefață la Adrian Zografi*. Literatura n'a fost, pentru el, un meșteșug facil, de vorbe frumos împărechiate, care exploatează și trădează suferința celor învinși, în vederea hrănirii unei minorități aristocrate de trântori-artiști. Pentru Panait Istrati, *literatura* era „un mijloc de chemare la luptă a acestor imense turme de năpăstuiți ca să se desrobească". Și credea el, că numai „când arta va reuși să facă pe oameni mai buni, răsturnând fundamentele unei alcătuiri, bazată pe cruzime și reintronând dreptatea pe pământ, numai atunci vom avea dreptul să vorbim de *sublimul* ei". In scriitori, Panait Istrati vedea niște conștiințe libere și drepte, iubitoare și capabile de-o permanentă revoltă, gata oricând să-și pună în slujba colectivității întreaga lor putere de muncă și sacrificiu, de dragoste pentru aproapele, adevăr și dreptate. „Artistul, spunea Istrati, trebue să fie dublat de un mare om. El trebue să se afle în fruntea învinșilor, *să facă din arta sa o armă, din succesul său o înfrângere și din bucuria sa, o suferință*. Nu există artă

mai mare decât aceia care luptă să întroneze dreptatea pe pământ, să facă pe oameni mai buni, să șteargă lacrimile celor care plâng, să dea pâine celor flămânzi și adăpost celor cari dorm afară. Restul, tot restul, prejudecată și egoism. Trecut clădit pe cruzime, visuri sterpe, artă barbară".

Iată deci misiunea scriitorului și operei sale, idealuri cărora Panait Istrati s'a dedicat cu un absolutism înfricoșetor. *Omul* Istrati n'a scoborît pe *scriitorul* Istrati, dimpotrivă l-a ajutat să priceapă, suferind la rându-i, drama anonimă a celor asupriți. Panait Istrati prin participarea efectivă la fenomenul social-contemporan; formulează principiul că *scriitorul este un muncitor activ și bine priceput, în marea ofensivă de distrugere a cruzimii din omenire. Și că nu numai opera ci și viața, trebue să pledeze cauza.*

Panait Istrati, ca om și ca scriitor, este un neostenit efort de luptă pentru desrobirea sufletească a omului liber, de sub tirania „civilizației bestiale de azi, demascând toate ipocriziile: democratice, dictatoriale, religioase, științifice, pacifiste sau moraliste".

Panait Istrati este singurul scriitor român și chiar universal, afundat, până la identificare, în organismul activ al vieții omenești. Și care atunci când a pus mâna pe condei n'a făcut numai o transcriere de impresii obiectivate *ci a reconstituit viața, în însăși eternul ei.* Deslușim în scrisul său o căutare de-a prinde din zăpăceala epocii, zumzetul generator al atâtor surprinderi și delăsări din lăuntrul nostru. Mai bine zis, fărâma de adevăr etern, care stă la baza oricărei atitudini sau fapte omenești.

Aceasta, pentrucă Panait Istrati înainte de a fi scriitor, a fost un răsfățat al suferinței și al întâmplărilor. Și înainte de a suferi și-a îngăduit întâmpla atâtea, Panait Istrati a crezut nestăvilit în nevoia de a-și răspunde, mai întâi sie-și, pe proprie socoteală, de tot ceiace e omul, viața și misterele ei. Și abia târziu de tot, când experiența îi îndopase deja sufletul cu atâtea concluzii, Istrati s'a putut înțelege și pe sine scriind.

„Am vagabondat, scria el într'o mărturisire, ca să aflu în oameni un pic de adevăr și să lupt cu ei pentru adevăr și sinceritate... Am iubit viața, în chipul cel mai sângeros și ea mi-a supt tot sângele"...

Apropierea cu Maxim Gorki trebue cristalizată în dragostea niciodată potolită pentru o umanitate, care i-a făcut atâta rău, dar care este totuș atât de tragică, de resemnată și de frumoasă în decăderea ei. Cât și acea nespusă iubire pentru natură și po-

veşti, care evoacă arşiţa unei vieţi din care n'ai nimic ce regreta. Panait Istrati îl depăşeşte totuş şi pe Gorky prin aceea că viaţa lui s'a menţinut curată şi consecventă până după moarte.

Opera literară a lui Panait Istrati are, după cum spuneam mai sus, o valoare socială strict dependentă de sufletul şi atitudinele *omului*, care a îngemănat-o. Privită totalitar, opera lui Istrati se poate împărţi în două mari cicluri: 1, *Povestirile lui Adrian Zograft*, care cuprind: *Chira Chiralina, Haiducii, Domniţa din Snagov, Ţaţa Minca, Nerantsula, Ciulinii Bărăganului*, şi *Familia Perlmutter*. 2. *Viaţa lui Adrian Zograft*, în care putem îngloba: *Moş Anghel, Codin, Mihail, Casa „Thüringer, Biroul de plasare, Chir Nicola, Pescuitorul de bureţi, Mes Départs*, ciclul *„Spre o altă flacără"* şi *Mediterana*.

Povestirile lui Adrian Zograft sunt rod bogat al peregrinărilor lui Panait Istrati, care le-a cunoscut sau le-a ascultat în momente cu totul de neuitat. Închid în ele, căldura sufletului povestitorului, înduioşat de ceiace are de spus. Sunt dinamice şi descriu sufletul românesc aşa cum e: adică generos şi necăjit, încult şi superstiţ.os, cinstit şi vindicativ. (Exemple: *Codin, Moş Anghel, Haiducii, Moş Dumitru*, ş. a.). Personagiile acestor povestiri dispreţuesc mecanismul vieţii cotidiene, îl detestă formalismul şi îngustimea. Sunt nişte suflete eroice. care ştiu să moară pentru nebunia lor, cu soarele în suflet şi bunătatea în ochi...

Panait Istrati apare, pe fondul acestor povestiri, cu năzuinţa liberă după o umanitate dornică de-a cutreera şi a haiduci, senzuală şi generoasă, certată cu morala burgheză (care este convenţională), *dar bogată de-o morală ce vine din adâncurile inimii*. În acest sens năzuesc Stavru şi Ţaţa Minca, Chir Nicola, sau Chira Chiralina. Peste tot acest material de vieţi fantastice şi reale, duioşia povestitorului se aşterne, bine drămuită în descrieri sufleteşti ameţitoare sau de peisagii, care resfrâng în sufletul lectorului. dantele de lumină. Povestirile lui Panait Istrati respiră o bunătate sufletească nemărginită, o compătimire pentru irosirea în sbucium a eroilor. În cadrul literaturii române, povestirile lui Panait Istrati se situiază unice şi fără comparaţie.

Ciclul *„Viaţa lui Adrian Zograft"*, temelia şi miezul operii lui Istrati este autobiografic. Închide în pagini de un realism vizionar şi apocaliptic drama zilnică şi sufletească a omului Panait Istrati.

Ca scriitor român, Panait Istrati are o notă, care-l diferenţiază de orice scriitor naţional: măestreşte în accente universale sufletul românesc, *proiectat printr'o prismă eterno-umană*. Panait Istrati

a ţâşnit român dintr'un mediu asemenia, pe care l-a obiectivat în spovedaniile sale, înobilându-l prin structura sufletului său.

•

Artele şi umanitatea de azi e subiectul conferinţei pe care Panait Istrati a ţinut-o în Germania şi Austria, sub auspiciile *Kulturbund*-ului. Cristalizează credinţa artistică a lui Panait Istrati şi fixează pentru generaţiile tinere făgaşurile revoluţionare, sorţite să aducă desrobirea şi umanizarea societăţii omeneşti şi a vieţii.

Alexandru Talex

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ARTELE ŞI UMANITATEA DE AZI

Nu pot să explic de ce întotdeauna am conceput frumuseţile artistice ca pe nişte divinităţi, menite să facă pe om mai bun, adică să civilizeze lumea. Deasemenea, niciodată n'a locuit în sufletul meu ideea de artă pentru artă sau arta pentru nimic. După cum n'am putut să înţeleg cum poate gusta cineva, admira sau preamări o frumuseţe artistică şi să rămână totuşi un om rău, un egoist. Mi-se pare de neînchipuit ca o fiinţă omenească să-şi poată desăvârşi inima, sufletul, fără ca să nu aibă în acelaş timp şi un viu interes faţă de ceeace se petrece în jurul său; fără ca să nu devină simţitoare — dacă nu e din născare, — dinaintea nenumăratelor mizerii şi nedreptăţi, care pustiesc omenirea.

Viaţa omenească este un întunerec, presărat cu capcane, unde, în orice clipă, când sufletul, când trupul şi adesea amândouă împreună plătesc, amarnic, favoarea de-a fi cunoscut oarecari binefaceri ale creaţiei. Şi cu cât cineva este mai înaintat pe scara perfecţiunii morale, cu atât devine mai simţitor, faţă de suferinţa, care bîntue printre oameni. Pentrucă este imposibil ca să poţi să vezi, să înţelegi, să simţi totul şi să rămii, cu toate acestea, nepăsător la nenorocirile semenilor tăi.

Iată pentruce gândesc, că în această beznă, a vieţii noastre, arta ni-e singurul luceafăr şi poate chiar unica spe-

ranţă de desăvârşire universală. Totul, în jurul nostru, este numai egoism, josnicie, deşărtăciune. Ghiftuiala şi averea nu ameliorează ceeace-i trivial în om. Chiar inteligenţa şi şcoala nu pot înobila pe cel ce s'a născut egoist. Cel mult îi dau o spoială, care nu poate păcăli pe oricine. *Arta*, însă, am crezut-o întotdeauna în stare să poată schimba, de-alungul secolelor, faţa păcătoasă a lumii.

Şi asta, deoarece dintre toate valorile afective şi spirituale care stau la fundamentul vieţii superioare, arta este aceea care închide cea mai multă dragoste, curăţie şi generozitate. Ea este singura, care nu înşală niciodată. Inima, care a găzduit-o măcar odată, rămâne a ei pentru totdeauna. Şi chiar în ziua când încetează să mai fie, simbure de creaţie, ea continuă să desăvârşească substanţa inimei, în care locueşte. Iar dacă-i-se întâmplă, câteodată, să convieţuiască alături cu sgârcenia sau mişelia, asta nu-i indiferent pentrucă, încetul cu încetul, ea ucide ticăloşia, crescându-şi măreţia propriei sale amintiri, a cărei influenţă este covârşitoare.

Această binefăcătoare înrâurire o emoţiei, care ne vine de pe urma frumosului, se află în sângele nostru şi se transmite din generaţie în generaţie, în ciuda epocilor de crîncenă căpătuială, cum e aceea prin care trecem azi. Ea poate să cuprindă până şi pe cel mai lipsit de înălţare sufletească şi să-i schimbe pe de-a-întregul mersul firesc al vieţii. In privinţa aceasta, puterea ei se exercită asupra întregei omeniri, dela geniul creator până la beţivanul cel mai nărăvit.

Mi s'a întâmplat, de-alungul vieţii, ca în vagabondările mele să pun, nu numai odată, în mâinele oamenilor cu adevărat „pierduţi", cărţi mari de Balzac, Tolstoi sau Dostoewski şi să nu mai recunosc aceşti oameni, când i-am întâlnit după mai mulţi ani. Erau cu totul

altceva, decât ceeace fuseseră până atunci. Nu avea ce să le reproşezi, pentrucă viaţa le era, fără prihană.

Desigur că atunci când vorbesc despre aceste minuni ale Artei, nu trebue să se uite că eu vin din Orient, de-acolo de unde până şi omul cel mai păcătoşit păstrează, permanent, emoţia primului contact cu pământul, necunoscând uscăciunea sufletească.

Acestei arte, îmbibate de misticism oriental, datorez că nu sînt azi un stricat sau un bandit. Dar trebue să mărturisesc, că chiar în Orientul nostru mai bun, s'a micşorat în clipa de faţă, convingerea adîncă în valorile morale. Materialismul modern, care ghiftueşte pe unii şi înfometează pe alţii, câştigă mereu sufletele şi le îndreaptă către un scepticism, foarte vătămător pentru viitorul omenirii.

Cum, însu-mi eu am fost crunt lovit în credinţa mea, de odinioară, folosesc ocazia ce-mi daţi ca să-mi exprim, aci, acea convingere intimă, care întotdeauna a fost stîlpul de bază al vieţii mele. Şi dacă se va întâmpla să spun lucruri respingătoare pentru mulţi oameni, trebue să vă reamintiţi că viaţa mea n'a fost niciodată închegată din lucruri plăcute.

Astfel, după cu am mai povestit şi aiurea, această viaţă a început prin a-mi arăta, încă din copilărie, cea mai aspră faţă. La doisprezece ani îmi agoniseam o pâine, ca băiat de prăvălie, când dădeam pe brînci optsprezece ore din douăzeci şi patru şi mă stâlceau cu bătaia, în fiece zi, pentru cea mai neinsemnată greşală. Odată cu adolscenţa, bătăile au contenit dar greaua-mi existenţă a continuat neschimbată timp de douăzeci şi opt de ani, adică până în 1924, când publicai *Chira Chiralina* şi atingeam patruzeci de ani.

Cu toate acestea. nicăeri n'am cricnit împotriva des-

tinului, despre această primă epocă a vieții mele. Dimpotrivă, au fost anii mei cei mai frumoși, cu toată înfățișarea lor aspră. Fiindcă, de când știu să citesc, arta s'a mărturisit ochilor mei sub o înfățișare potrivită cu temperamentul meu și nădejdiile unei omeniri asuprite: *era epică și slujia cauza dreptății.* Cu alte cuvinte, e vorba de haiducii noștri cari departe de-a fi legendari sînt tot ceeace poporul românesc a putut să aibe mai adevărat în trista sa istorie. Legenda, ușor de recunoscut și înlăturat, nu începe decât acolo unde povestitorul anonim, în generozitatea sa, își face o plăcere ca să atribue acestor răsbunători ai poporului, numai isprăvi fantastice, în care cauza dreptății iese biruitoare, mai întotdeauna.

Deci, la această școală a frumuseții unită cu nevoia de dreptate s'a format spiritul meu; școală nobilă, care a fost cea mai bună hrană a generației mele. Eram niște sărmani copii în zdrențe, bolnavi, înfometați, bătuți. Oamenii și cerul ne refuzau o bună stare materială. Viitorul ne apărea în culori mult mai negre decît prezentul. Eram sortiți să devenim hoți, asasini. Câțiva dintre noi au și devenit. Dar cei mai buni, cei mai viteji, am rezistat pe pozițiile acelea.

Cum? Ei bine: grație descoperirii acestei arte miraculoase, care ne învață că nu totul este josnicie și nedreptate în viață. Părăsind haiducii și intrînd cu pași mari pe tărâmul literaturii universale, am cunoscut pe marii maeștrii ai artelor clasice și moderne. Acolo, silabisând pe cutare enciclopedist sau autor din secolul al XIX-lea, întîlnim confirmarea aceleaș frumuseți, pledînd, bineînțeles pe-un plan mai înalt, însăș cauza dreptății. Și clănțănind de frig în jurul unui samovar, în timpul nopților și în mijlocul discuțiilor întinse până la

ziuă, ne combăteam mizeria şi tuberculoza, promiţându-ne solemn de-a fi discipoli demni ai maeştrilor noştri generoşi. Aşa că, fără să ne îndoim cîtuş de puţin de lume, de temeinicia concepţiilor noastre, în ceeace priveşte arta, ferecam, în chip statornic, frumuseţea de dreptate.

Frumosul nu putea să fie decât apărătorul Dreptăţii. Noi nu puteam concepe arte şi artişti, care să nu fie purtători ai luminii unui adevăr, hărăzit să combată egoismul oamenilor şi să realizeze întotdeauna cât mai multă dreptate pe pământ. La ce slujeşte oare frumuseţea, dacă strălucirea ei nu treabue să se resfrîngă decît în mlaştinile mîrşăviei umane? Care minte împietrită ar putea fi sensibilă frumuseţilor artei, când în jurul ei toată umanitatea se bălăceşte în propria-i mocirlă?

Răspunsul la aceste întrebări ni-l dau înşişi creatorii artei, îndreptătoare de nedreptăţi, între cari Tolstoi era maestrul, pretutindenia, iubit. Viaţa le-era conformă cu cu slova lor sublimă. Ei nu se considerau cîtuş de puţin artişti, ci mai de grabă luptători pentru dreptate, mergând câteodată până la a-şi atrage pe cap, trăsnetele asupritorilor. Asupra lor ne-am aţintit privirile. Ne erau pâinea cea de toate zilele.

Pe de-asupra prăpastiei necuprinsei neştiinţe, pe care asupritorii o săpaseră între ei şi noi, aceşti artişti ne-au întins nobilele lor mâini, spunându-ne: *Credeţi în noi.*

Şi noi am crezut, cu toată puterea de iubire a sufletelor noastre, însetate de dreptate şi frumos, cu toată înverşunarea, ce-o aveam faţă de urît şi exploatare, ai cărei robi eram.

Aveam, oare, noi dreptul, să credem aşa? Se putea găsi vreunul, printre învăţaţii ştiinţei desăvârşite, care ne-ar fi putut spune că fusesem proşti şi că frumuseţile

artistice sînt o negustorie, ca atâtea altele? Că arta nu are morală? Că artistul nu e decât un vânzător de frumuseţe?

Răspunsul acestei grave probleme, a obligaţiunilor pe cari artele şi artiştii şi le iau faţă de umanitate, îl ştiu abia azi. Pe atunci, atît eu cât şi camarazii mei, nici nu-l bănuiam. Condiţiunile economice încă, nu înăsprise raporturile dintre oameni, în halul pe care-l vedem actualmente, şi nu siliseră categoriile sociale ca să ia atitudine şi să se precizeze fără prea multe cuvinte. Visul artei pentru dreptate era atunci în floare. Vechiul socialism ni-l propovăduia pe toate cărările.

O întreagă generaţie de adevăraţi idealişti mărşăluia. S'a petrecut o adevărată odisee, care nu-şi va întâlni niciodată Homer-ul. Iat-o în două cuvinte:

Pe acea vreme, în orientul nostru apropiat nu se afla nimic mai mare, mai eroic şi mai omenesc, decât hotărîrea de-a vroi să-ţi supui viaţa, nouei evanghelii a artei generoase aşa cum am văzut-o culminând la un Tolstoi în *Învierea,* la un Ibsen în *Strigoii,* sau la un Balzac în *Iluzii spulberate.* Acolo, în paginile acelor cărţi, erau nenumărate căi pentru înfăptuiri imediate. Şi fără să mint, eram nişte fiinţe îngenunchiate pe cari socialismul contemproan nu le mai satisfăcea. Acest socialism nu pălăvrăgea decât despre mărirea salariilor, de normalizarea orelor de muncă şi de realizarea, Dumnezeu ştie când, a unei societăţi ideale. Principii foarte bune pentru ameţirea masselor. Noi eram, însă, elitele; cei decişi să plătim oricând şi cu noi înşi-ne, convingerile. În ceeace priveşte modelele de încarnat, n'aveai decât să te descurci puţin cu tine, însu-ţi, şi să alegi dela Rascolnicoff, martirul întunecat, până la Konovalov,

uriaşul filozof, pe care Gorki abia îl aruncase în lume. Fiecare putea să meargă acolo unde-l trăgea inima. Desigur, societatea burgheză n'a fost prea zguduită. Nu se întâmplase nimic nemai pomenit, fiindcă prea mult eroism nu se găsia cine să-l facă. Şi astfel, cum era şi de-aşteptat, comedia se scurse neobservată.

Rămînea, din toate astea, ceva : ceeace se afla între prea multul eroism şi comedie, aceste două extreme ale idealismului, — rămânea neclintită voinţa celui care nu admite să se trişeze cu cinstea şi independenţa sa, cu aspiraţiile sale generoase. Iată cum, dintre toţi, adevăratul intelectual n'a devenit aproape niciodată un om public. A rămas doar consumatorul anonim al artelor superioare, însul care ştie ce vrea, care nu-şi bate joc de convingerile sale şi care în felul acesta scapă artele şi artiştii dela respingătoarea mediocritate.

Acest om nu se gândeşte deloc ca să imite oarecari tipare ci simte numai nevoia de neînvins, de a-şi trăi propriile sale năzuinţi. Mai de grabă poate să presupună că aspiraţiile omenirii nu sînt decât steaguri, bune ca să adune mulţimile sub călcâiul unui demagog, care întotdeauna le va trage pe sfoară. De asemenea el devine, fără să se gândească la aşa ceva, cel mai fantastic personagiu de roman realist, — un personagiu, pe care romancierul cu greu l'ar putea pescui în viaţa de fiece zi, tocmai din cauza acelei judecăţi desbărată de exagerarea literaturii. Eroul din romane este o creaţie oarecum arbitrară, în vreme ce intelectualul, despre care vorbesc, este o realitate vie. Tot ceeace are mai deosebit, ascunde şi trăeşte în intimitatea sa adâncă. Şi simplicitatea, naturaleţea, însăş banalitatea sa, cu alte cuvinte fondul, se confundă cu cotidianul. Artiştii ştiu toate astea şi numai astfel se explică de ce în dorinţa

lor de a creea din viaţă, au născocit şi au aplicat operelor lor, calificativul: *artă vie*, care nu-e decât un fel de-a vorbi. Arta chiar cea mai izbutită, are întotdeauna convenţional. Numai viaţa însăşi se poate lipsi de aşa ceva.

Cunosc numărul acestor oameni, născuţi pentru adorarea artelor. I-am întâlnit în toate straturile sociale, dar mai ales printre desmoşteniţii bunurilor materiale, printre acei cari luptă aprig ca să nu le lipsească pâinea. Ei sînt ca şi călugării venerabili, pe cari lumea nu-i cunoaşte, cu o singură diferenţă: că religia lor nu-i hrăneşte. Erau nişte oameni sdraveni, cu mustăţi şi barbă, pe când eu eram abia adolescent. Şi numai dupăce i-am cunoscut şi am trăit, multă vreme, împreună cu ei, am fost în stare ca să pricep ceeace înseamnă aceste făpturi pentru existenţa artelor.

După cum Dumnezeu n'ar putea să existe, dacă n'ar avea credincioşi pe pământ, tot astfel şi artele n'ar putea să fie, fără adoraţia acestor slujitori ai Frumuseţii. Nu sînt numeroşi şi nici nu vor fi în stare de aşa ceva, vreodată. Cu toate astea sînt singurii care dau o mână de ajutor artelor. Şi iată de ce:

Arta este un Dumnezeu, aidoma celui către care se roagă drept-credincioşii. Şi unul şi altul sînt născuţi de inima omului. Amândoi, pentruca să existe real, cer dela om o dragoste totală, sau ca să vorbim mai pe şleau, ei nu sînt decât însăş iubirea sufletului nostru, însăşi imensa noastră nevoie de frumuseţe, de credinţă. In ciuda vieţii fizice, cu confortul şi plăcerile ei, cari par să ne stăpânească, să ne robească pedeantregul,— viaţa spirituală, cu nenumăratele ei feţe, este aceea care ne domină existenţa. Dela idolatria cea mai stupidă până la credinţele cele mai înalte, totul este spirit printre oameni. E singura dată în viaţa, când omenirea apro-

fiind făclia geniului de bojdeuca întunecoasă a bezisnicului. Inteligent sau îndobitocit, nu contează: dragostea e una. Şi ea e aceea care pluteşte izolată pe deasupra timpului, în ciuda năruirii atâtor civilizaţii.

Iată ceeace noi ştim despre această divinitate, care locueşte inima omului. In privinţa asta toată lumea are aceeaşi părere.

Dar nu e totul. E vorba să ştim care sînt împrejurările, care permit să încolţească dragostea sau mai bine zis care permit tuturor Dumnezeilor, omului, să existe.

Nu e decât una: suferinţa.

Dumnezeu cere credinciosului proba devoţiunii sale. Această mărturie nu este desigur aceea cu care se mulţumesc toate bisericile şi care se reduce doar la o practică, pur formalistă. O atare practică mai e în stare încă să clădească biserici, nu însă să le şi menţină. Şi la fel cu Dumnezeu, artele şi idealurile sociale cer deopotrivă celui care le cultivă, dovada absolută a devotamentului său. Spune-mi ce vei sacrifica pentru idealul tău şi-ţi voi spune dacă iubeşti sau nu. Prin această maximă, mi s'a dat într'un fel unic cel mai frumos răspuns, prin care o femee simplă îmi arăta cum înţelege să-şi iubească câinele.

Era o biată muncitoare, cam sălbatecă de felul ei, care trăia singură şi nu-şi iubia decât câinele, un minunat basset. Intreaga ei viaţă era câinele ăsta. Şi deoarece, trei sferturi din timp, trăia departe de el, fiind nevoită să muncească la Paris, îşi lăsase odorul la ţară, la părinţii ei, unde se ducea în fiecare Duminică, să-l vadă. In cursul săptămânii era cu gândul numai la el şi suferea grozav din cauza aceasta. Imi spunea uneori cu o mândrie delicată şi cu o logică de neînfrînt: — „Hm! oamenii pretind că-şi adoră câinii, dar îi zălogesc în schimb toată ziua în casă, unde bietele animale mor de urît.

Se poate numi, aşa ceva, dragoste? Nu! e egoismul cel mai crud. Eu iubesc ceeace-i place cânelui meu. Dacă vrea să alerge, să se sbengue, îl las în plata lui. Şi nu mă tem că într'o zi vreun automobil mi l'ar putea ucide. Nu! chiar cu preţul ăsta, nu vreau să-l apăr de moarte lipsindu-l de bucuria vieţii". — Şi într'adevăr, într'o zi cânele i-a fost omorît, iar nenorocita era cât p'aci să-şi piardă minţile. Se mingiia spunând:

— „Cel puţin n'a avut chinul să moară decât odată. Dar, a trăit până atunci, în fiecare zi, cum i-a poftit inima. In timp ce dacă l'aşi fi păzit în camera mea, n'ar fi cunoscut decât o moarte fără sfârşit".

O înţelegere, mai asemănătoare, a dragostei, am întâlnit rar de tot în viaţa mea.

Dar din ziua când am descoperit în sufletul altora, confirmarea felului meu de-a înţelege adoraţia, mi-am făcut o lege în a judeca, dragostea mea şi a celor asemănători mie, după carul de suferinţă pe care fiecare îl poartă ca sacrificiu.

Din acea zi, care e destul de îndepărtată, lumea mea a devenit foarte restrânsă, iar eu am simţit clar care era soarta şi drumul vieţii mele. N'aveam decât să privesc calvarul urcat, de acei cu cari mă înrudiam că să-mi văd ca într'o oglindă, viitorul. Tuturora, acelaş destin le călăuzea idealul: că fuseseră îndrăgostiţi de artă, de Dumnezeu sau pur şi simplu de Dreptate, din clipa când dragostea lor a devenit totală şi ea singură le-a cotropit existenţa, o soartă asemănătoare i-a aşteptat pe toţi: au fost respinşi de toate onorurile omeneşti, care nu erau decât tihnite, pentrucă le cereau o îngăduinţă reciprocă şi adesea chiar ticăloşie, mirşăvie.

Am cunoscut astfel pe adevăratul om de stat, suprimat de viaţa politică; pe magistratul integru care vegeta

într'un grad inferior, fără speranţă de salvare; pe militarul de geniu care se vedea întrecut de toate mediocrităţile; pe adevăratul preot care era săpat în casa Dumnezeului său; pe doctorul fără cusur, adus de colegii săi în imposibilitatea de-aşi îndeplini meseria.

Toţi aceştia nu aveau altă vină decât aceea că îndrăzniseră să-şi urmeze glasul chemării interioare, cu toată pasiunea de care erau în stare. Bogaţi, scăpătau şi deveniau săraci. Săraci, cădeau în mizerie. Deci nici urmă de îndoială: belşugul sufletesc nu permite pe cel trupesc. Dela început trebue să te hotărăşti pentru unul, în paguba celuilalt. Şi dacă primeşti dragoste totală, — oricare ar fi faţa Dumnezeului la care aderi, — suferinţa totală este preţul pe care ţi-l cere, într'un chip absolut. Omenirea comună alungă dela ospăţ, pe acel care practică credinţa absolută.

Această lege neimpăcată se aplică mai ales artistului înăscut, predestinat să fie creator sau nu. Cel care are, într'un grad înalt, cultul Frumuseţii este condamnat la cea mai tragică pustietate.

Dintre toate Divinităţile, pe care dragostea omului le născoceşte şi cărora se dă sclav pentru toată viaţa, Frumuseţea este aceea care închide cea mai multă înţelegere. Ea se află la zenitul Creaţiei. E unică pentrucă prin ea, omul atinge perfecţiunea. Şi asta se întâmplă în clipa când omul renunţă la tot şi se însingurează. Grelele lipsuri materiale nu-l mai tulbură, deoarece ştie că fericirea comună şi bucuria spirituală nu merg niciodată mână în mână. Prima este pe de-a'ntregul făcută din nedreptăţi, nu satisface decât orgoliul trupului şi nu se obţine decât lovind în aproapele. A doua este o rază voluptoasă. Oricine poate s'o aibă, fără a comite nici cea mai mică nedreptate şi totuşi puţini

sunt acei cari îi rămân credincioşi. Am cunoscut pe unul, fără pereche. Îl chema tata Popa şi muncia la Brăila, ca descărcător în port. N'avea nici un prieten şi nu părea să sufere din cauza asta. Şefii şi tovarăşii săi vorbeau despre el ca de un om drept, prea conştiincios şi uşor de apropiat sufleteşte. În certurile lor zilnice — iscate pe tema grelei împărţiri a sumelor câştigate în devălmăşie, — se duceau de-l căutau, grămadă, ca să le facă dreptate, supunându-se orbeşte judecăţii sale. Îl vedeai adesea înconjurat de studenţi, prin unele unghere întunecoase de prin ceainăriile Brăilei. Îi ajuta în problemele grele de matematici şi câteodată le făcea chiar tezele de licenţă în drept şi filozofie. Fiindcă avea o înfăţişare mizerabilă, sdrenţăros, păduchios, câţiva studenţi mai bogaţi îi oferiră bani, în schimbul serviciilor aduse. Tata Popa arăta cu degetul paharul de ceai, pe care trebuia să-l bea şi întreba cine vrea să i-l plătească. I-s'au făcut şi propuneri ca să fie căpătuit în raport cu bogatele sale aptitudini. Tata Popa se mulţumea doar să-şi lumineze faţa calmă, cu un surâs ciudat, care-l întineria. Uneori răspundea: „Voi nu vedeţi, că am locul cel mai invidiat?"...

Toţi îi luau vorbele, drept o nostimadă. Nimeni nu se ostenea însă ca să le pătrundă.

M'am apropiat de dânsul pentru întâia oară, într'un fel prea stângaci, vorbindu-i ca un îndrăgostit, oferindu-i întreaga mea prietenie. M'a ascultat şi m'a privit cu seninătate. Apoi, râzând în barbă cu surâsul său luminos, mă respinse cu blândeţe. „Te înţeleg, îmi spuse el, dar nu ştiu să leg prietenii". La rându-mi, devenii un obicinuit de noapte al ceainării. Era vremea când tata Popa asculta cu răbdare, tot ceace-i îndrugai, fără să deschidă gura ca să-ţi răspundă, decât arareori şi numai

la întrebări obicinute şi scurte. Nu făcea teorii şi nu filosofa. Simţiam că găseşte aceste flecăreli, pe de-a'ntregul fără rost. Mă stăpâniam, cu mare greutate, ca să nu iau parte. El observă rezerva mea şi după câtva timp, fiindcă într'o zi eram singuri, mă întrebă pe neaşteptate.

— Ce ţi-ar plăcea să devii în viaţă?

Am răspuns dintr'odată.

— Un om ca dumneata!

Mă ţintui cu frumoasa sa faţă de episcop inteligent, fără să se mişte. Mai târziu, când aproape ne împrietenisem, imi mărturisi că neaşteptata sinceritate a răspunsului meu l-a gâtuit. I-am vorbit atunci de Mihail. Devenise mâncăcios. Şi din ziua aceea, spiritul regretatului meu prieten ne înlesni o repede înţelegere, fără cuvinte. Dar vai! războiul izbucni şi tata Popa muri de tifos exantematic, în vreme ce mă aflam în Elveţia.

N'aş putea să spun dacă omul acesta mă iubi se, măcar câtuş de puţin. Dar dacă *dragoste* însemnează *înţelegere* supremă a existenţii, el era desigur un îndrăgostit integral.

Tata Popa îşi îngropase adevăratul său nume şi tinereţea, din ziua când târându-şi cu sine doctoratul în matematici, venise să se stabilească la Brăila şi să care sacii cu spatele. Pentruce făcuse asta? Nu l'am întrebat niciodată şi nici nu mi-a mărturisit-o. Dar mi-a vorbit de legi cari călăuzesc viaţa omului robit de frumos şi am priceput că era hămesit de nevoia absolută de a se supune acestor legi. Tata Popa este acel care mi-a infiltrat desgustul de-a scrie romane, încă dela acea vârstă. Preţuia atât de puţin cărţile şi pe scriitori, că fusei ruşinat. Pentru el, a nouăsprezecea parte din ceeace

se chemau „opere de artă“ erau „flecăreli“ şi „negustorie“. Cu aceeaşi asprime judeca şi pe toate celelalte pretinse „valori“ umane.

Numai celei, pe care o preţuia, i-se dase cu totul, şi aici vream să ajung. Tata Popa spunea cu adâncă chibzuinţă :

— „Existenţa nu-i făcută decât din aceste două elemente : *Frumuseţea* şi *Josnicia*. Ultima a înghiţit aproape toată omenirea, deoarece nu cere nimic omului. Ea îşi poate permite orice, pentrucă elementul său e însuşi nedreptatea. In timp ce Frumuseţea este fără cusurul, perfecţiunea, piscul vieţii omeneşti. E deci natural că cel atins de harul ei nu-şi mai iubeşte hârca prăpădită de vreme şi necazuri. Şi dela sine înţeles, că un asemenea individ se găseşte absolut dezarmat înaintea altuia. De aici suferinţa“...

Iată ce naţie de om am cunoscut la sfârşitul veacului trecut şi care a fost şcoala mea. Viaţa acestor oameni corespundea existenţii creatorilor de artă, de acelaş gen. Ei erau demni, unul faţă de celălalt. Intre artist şi admiratorul său nevoiaş, legături nevăzute stabileau o credinţă comună, care înălţa cât mai sus posibil devotamentele, amândoura. Un Beethoven spunea : „Atâta vreme cât voi avea un franc în buzunar, niciunul dintre prietenii mei nu va crăpa de foame“. Şi când un octogenar ca Tolstoi fugea din casa sa, îmbuibată de bună stare materială, ca să moară într'o isbă, toată lumea lui „Tata Popa“, – mari şi mici –, risipită pe întreg pământul, ştia pentru ce şi cine luase Tolstoi hotărârea fermă de a sărăci. Arta şi artiştii erau pe atunci servitorii unei frumuseţi justiţiare, care impunea respectul fiinţei umane faţă de orice josnicie, de care e plin pământul. Pe acele vremuri se mai aflau încă bogătaşi

cari să roșească de averea lor și cari la moarte lăsau o parte prin testament, spitalelor; iar muncitorul, manual sau intelectual, nu era o javră răioasă care aleargă noaptea în căutarea unei bucăți de pâine, ca vai de ea.

*

Apoi a venit războiul. Și omenirea întreagă, cu buni și răi, s'a scufundat într'o Sluțenie, cum nu s'a mai văzut.

Am trăit șease ani de-a rândul în Egipt, în timpul iernii și alți vre-o câțiva ani în Grecia. Am văzut pe înflămânzitul fellah ridicând, cu respect firesc și conștiință milenară, ciobul de lut pe care plugul său de lemn îl scotea dintr'un pământ, cu care se înfrățise mai înainte ca arheologii să-l cerceteze. Am ascultat pe zdrențărosul barcagiu grec, pălăvrăgindu-mi despre Pericle, în timp ce amândoi crăpam de foame vizitând Parthenonul. Și deatunci n'am mai putut să blestem sclavia din antichitate. Acest sclavaj a ridicat, cel puțin, monumente de artă a căror măreție este, din punct de vedere artistic, nepieritoare. Reușind, chiar ca după mii de ani depărtare, să silească pe om ca să-și uite mizeria sau să și-o motiveze ca pe o răscumpărare a eternității frumuseții.

Intreb: care sunt azi artele și artiștii, care pot pretinde o astfel de tradiție?

Astăzi, toți am ajuns o apă și un pământ. Rațiunea robiei antice împărția lumea în zei și sclavi. Keops al Egiptului și Pericle al Heladei au fost niște dumnezei pentrucă au umplut secolele cu o măreție, în stare să încânte sufletul omenesc, chiar în clipele cele mai grele ale vieții. Noi, ce-am făcut?

Opera și spiritul celor mai mari artiști din vremea noastră au înfățișare negustorească. Ca și băcanul, creatorii de artă nu sunt preocupați decât de felul cum

să-şi plaseze mai bine, marfa. Nimeni nu vrea să se gândească, câtuş de puţin, că artistul este adevăratul Dumnezeu, al omului pe pământ. Că e pedepsitorul Josniciei, făcătoare de egoism, în a cărei capcană nu trebue să cadă şi pe care trebue să-o combată cu ajutorul Frumuseţii, care nu poate fi plăsmuită decât din dreptate. Toţi uităm că din cauză că omenirea este la cheremul acestor băcani literari, nu visează decât egoism. Adică Josnicie şi că nimic nu o va scoate din gura lupului, dacă nu-şi va avea artistul care s-o uluiască prin opera şi exemplul vieţii lui.

Contemplaţi stricăciuniie celor patru ani de război şi alţi patrusprezece, de pace cu arma la picior. Toate promisiunile, făcute popoarelor în timpul măcelului s'au dovedit acum nişte minciuni primejdioase. Mai mult ca oricând războiul e la uşă, cu toate că ni s'au promis cu solemnitate, atâtea. E ca şi cum, acele promisiuni ar fi fost făcute de bandiţi.

Sunt unele state care se vor încorsetate de garanţii, până la sfârşitul lumii şi care veghează cu baioneta la armă, respectarea monstruaselor lor tratate. Sunt alte state cari îşi cer drepturile de egalitate în înarmări şi n'aşteaptă decât clipa prielnică pentru a distruge tratatele şi a le înlocui prin altele la fel de nedrepte. Intre aceste state mari, duşmane, se află micile state, cerşetoare, cari îşi duc zilele de azi pe mâine şi nu ştiu cărui Dumnezeu să se închine. Mari sau mici, toate aceste state n'au decât o politică; nedreptatea, de a trăi din nedreptate, de-a sugruma pe duşman şi a se lăfăi pe cadavrul său. Iată decе oriunde ţi-arunci ochii n'auzi decât despre înarmări.

Maimuţărind cu conştiinciozitate exemplul Statelor, indivizii îşi iau şi ei, la rându-le, măsuri de viitor. Care

mai de care se gândeşte numai la siguranţa zilelor sale de mâine, asigurându-şi cu orice preţ un loc, ferit de orice neprevăzut. Niciodată, ca acum după războiu, nu s'au mai pomenit atâtea bănci şi atâta lume depunătoare. Niciodată nu s'a văzut atâta bătaie după proprietate. Şi niciodată existenţa zilnică n'a fost mai desmăţată. Femeile, până la muncitoarele dela câmp sau din uzine, nu vor să mai poarte decât crépe de chine şi să se sulemenească aidoma doamnelor, sus puse. Bărbaţii, sminţiţi de către femei, nu tânjesc decât după afaceri mari, vile, automobile şi vilegiatură. Altădată hainele de mătase, vilele şi trăsura de casă erau privilegiul celor bogaţi. Toţi îi invidiau, dar nimeni nu se frământa să le aibă. Aceeaş poveste şi cu desfrîul. Nu există un biet funcţionăraş, care să nu vrea să-şi ducă, nevasta sau amanta, măcar odată pe săptămână în vre'un luxos „bar" de noapte şi facă acolo pe nababul. Aşa că dela cel mai prăpădit până la cel mai îngâmfat, fiecare nu se gândeşte decât numai la o chivernisire materială, nedându-se în lături dela nici o neruşinare, ca s'o aibă.

Artiştii au făcut la fel ca toată lumea: să huzurească pe cât mai moale, posibil, şi să strângă bani. Din harul Creatorului, au făcut o unealtă de câştig. Iar din materialismul fără margini al societăţii, un isvor de inspiraţie înduloşătoare. Peste tot domneşte înfrăţirea universală a brutei civilizate. La uşa aceluiaş cabaret se îmbulzesc: peştele modern şi scriitorul la modă, băcanul borţos al cartierului şi pictorul futurist, marele excroc şi marele arhitect. Nimic nu-i deosebeşe. Gusturile artistice ca şi croiala smokingului, calitatea idealurilor ca şi marca automobilului. In sfârşit, zăgazurile au fost sfărâmate! Prostimea tuturor panoramelor şi eternul cabotin sunt maeştrii vieţii. Omenirea egoistă,

deşi a fost sortită de Creator la nesimţire vecinică în faţa Frumuseţii, ea este totuşi aceea care dictează astăzi legi în univers. Şi şi-a dăruit, chiar :

Oamenii de Stat, cari legiferează în numele ei şi-o duc de râpă ;

Fabricile sale de educaţie în serie, cari se numesc Universităţi şi care-şi bat joc de cultură ;

Nenumărate alte profesiuni libere, cari au creat parazitismul de Stat :

Technica sa care ucide pofta de muncă şi munca, însăşi.

Sporturile care ucid sufletul.

Şi cum nimic n'a putut să-i reziste şi-a dăruit în aceeaş măsură, artele şi artiştii săi, croiţi după chipul şi asemănarea sa. Iată cărţi, tablouri, statui, muzică şi spectacole pentru toată lumea şi prostul ei gust, care va fi păstrat aşa, cultivat şi perpetuat, pentrucă se câştigă doar atâţia bani de pe urma lui. Iar dacă marfa proastă se demodează, nu vă speriaţi fiindcă vi se confecţionează imediat o alta, numai să albă succesul cremei Tokalon. Şi pentru asta vom alerga chiar la reclama ziarelor. Vom recurge la nevoie, la şiretlicul autografelor şi al fotografiilor noastre. Şi dacă nici asta nu vă ajunge, poftiţi de ne întâlniţi pe marile plaje, unde vom avea ocazia ca să vă oferim privelişţea goliciunii noastre sportive.

Ne-am gândit chiar şi la viitorul vostru, hotărându-ne să vă apărăm împotriva oricărei încercări de primenire, în stare să tulbure siesta progeniturilor voastre. Iată de ce ne păstrăm la oparte de arte şi artişti în faşe, ale căror cheltueli de dădăcire sunt trecute în spinarea bugetelor Statelor. Ei vă vor fi pâinea spirituală de mâine şi urmând tradiţia, vor asigura copiilor noştri drepturile de autor, care li se cuvin de pe opera noastră.

Iată faţa omenirii de azi şi a noastră, artiştii acestei omeniri. Fără nici o excepţie, toţi suntem la fel. Ne deosebim doar prin genul operei. Dela arta senzaţională, grosolan-pornografică şi până la arta nobilă, fătarnic mistică, tot şirul de genuri artistice şi toţi profesioniştii lor se bălăcesc într'o aceeaşi josnicie: laşitate, imoralitate, frică, câştig şi egoism.

Cum ai putea oare să vorbeşti despre frumuseţe, în mijlocul unor oameni, care se mănâncă între ei? Frumuseţea e mai întâi de toate o luptă împotriva mârşăviei şi a crimelor contemporane cu ea. Şi eu mai ştiu că dela un Michel Angelo şi până la un Tolstoi şi Ibsen, marile arte şi artişti întotdeauna s'au ridicat împotriva tiranilor, cari au dat foc bibliotecilor şi catedralelor, cari au sfărâmat cu lovituri de ciocan statuele, au forfecat gândirea şi s'au întărit cu ajutorul minorităţilor, neştiutoare şi sătule, al căror ideal este doar banul.

Una dintre cele mai nemiloase şi mai apăsătoare tiranii, pe care o trăim azi este: tirania banului. Nimenia nu-i scapă. Ea se lăfăeşte pretutindeni: în coliba ţăranului ca şi în palatul înstăritului. Iar dezastrele tehnicei moderne, exploatată în chip egoist, în aşa hal au ajuns încât au tăiat individului orice cale de trai altfel decât prin bani. Atât pământul mănos, pe care-l avem în faţă, cât şi braţele şi creerele noastre nu mai sunt valori în stare să ne poată hrăni singure. Însuş banul, care până mai ieri era o garanţie puternică împotriva mizeriei, astăzi nu mai înseamnă nimic. Dintr'o zi pe alta, dispare împreună cu băncile care săr în aer, odată cu marile întreprinderi, care le-au dus de râpă. O colectivitate când dă faliment trage după sine alte colectivităţi. Statele înşi-le se supun acestei reguli de solidaritete în nenorocirea colectivă.

Asta însemnează că nimeni, Stat sau individ, nu se poate salva prin propriile-i puteri. Ar fi poate prilejul ca să ripostăm Sf. Pavel că mila adevărată nu începe cu noi înşine ci prin aproapele. Că această milă şi-a avut vremurile de glorie în epocile în cari milioane de oameni, loviţi de nedreptăţi, nu erau ca acei de azi stăpînitorii cîrmei dela gaz, apă, electricitate — nervii vieţii moderne,—pe care oricînd le-ar putea întrebuinţa ca arme de apărare, aruncând toate vilele mai marilor într'un primitivism sălbatec.

Ei bine, mi se pare că ne apropiem cu paşi siguri de astfel de catastrofe. Conducătorii vieţii moderne îndîrjesc aceste colectivităţi stăpânitoare ale mecanismelor vieţii civilizate, cînd svîrle în stradă milioane oameni, flămânzi şi ard, sub ochii lor, mii de chintale de grîu, lasă ca să putrezească pe câmpuri recolte imense de cartofi sau aruncă în mare vapoare întregi de cafea şi banane. In România s'a vândut, ca să scape de ele, grîu şi porumb destinat să hrănească animalele, ca nutreţ. Iar proprietarii sondelor de petrol au dat foc păcurei, nemai ştiind unde s'o pună şi nemai putînd prididi erupţia, în timp ce ţăranul, la doi paşi de acest belşug n'avea ce arde în lămpi.

Iată nelegiuirile monstruoase, crime cum încă n'a cunoscut nici istoria. Aceşti exploatatori silesc cea mai mare parte din omenire la o viaţă cîinească, hărţuită de lipsuri şi de spectrul morţii prin foamete. Cu fiece zi care trece, omenirea se împarte mereu : în cei cari se ghiftuesc şi cei cari rabdă, în cei cari se lăfăesc şi cei cari mor de frig. Şi odată cu cei oropsiţi pier şi adevăratele suflete de elită, născute printre ei.

Aşa că în vremea noastră se naşte un om nou. Care nu are altă nevoie, mai apăsătoare şi mereu aceeaşi, decât : foamea ! N'a mai rămas din om decît o burtă lihnită şi

o gură căscată, de câine hămesit și vagabond. Pentru acest golan s'a isprăvit cu frumusețea pământească, cu năzuirile idealiste. In mintea sa întunecată viața se reduce doar la mâncare și căldură.

* * *

Pentru acest golan am venit aci. Sînt abia zece ani, de când ca și el de flămând, și singur, mă culcam prin curțile caselor părăsite din Nisa. Judecam atunci lumea, privind-o de jos în sus. Astăzi o judec, privind-o de sus în jos. Ei bine! judecata mi-a rămas aceeași; și-a căpătat însă foarte multă experiență.

Lumea e ceva mai egoistă decât o vedeam, cu zece ani în urmă. Și aproape că nu se mai găsesc acele făpturi generoase, care veghează ca și Christ, care coboară în stradă și se freacă mai ales cu omul meschin, înainte de a-l bețeli pentru micimea sa. Sînt unii care se tem de aceste contacte, de frică să nu-și piardă personalitatea. Ei uită că atunci când cineva e cu adevărat o personalitate poate să se frece de toate gardurile, că nu-și-o strică. Dimpotrivă, devine mai bogată.

Din cauza izolării, meticuloasă în precauțiuni și a ingheboșării sub coaja propriea individualități, nu se poate zări prăpastia ce se cască între cel pretins superior și cel sărac cu duhul. In zadar, va arunca, intiiul, mănunchiuri mari de frumusețî artistice, pline de revolte sociale sau convingeri creștine.

Vor cădea toate în această prăpastie a disperării, fiindcă sînt numai gogoși. Nu poți să fii slujitorul Frumuseții și să trăești în acelaș timp cu spectrul foamei, care năucește strada. Omul flămând, care nu e atât de îndobitocit pe cît se crede, știe la ce să ție. Și își aruncă la coș credința în toate aceste valori spirituale comode și confortabile, pentru că îi e foame. Nu mai are nimic altceva decît foamea, iar preoții Frumuseții contemporane, n'au nimic cu ce să li-o satisfacă.

Şi atunci se petrec citeva lucruri apocaliptice.

Abandonat forţelor hide ale Josniciei, omul flămînd care azi e în majoritate se dărue demagogilor cari se prefac că îi înţeleg nenorocirea şi-s la fel cu el. Aceştia adoptă vorba sa scurtă şi transformă nevoia într'o lozincă ce răsună în stradă ca o trîmbiţă. Sînt chemările pe baricade. Se cere numai pentru ei singuri, conducerea lumii. Neagă, oricui ar fi, dreptul de colaborare la viitorul omenirii, care spun ei, le-ar apaţine.

Fie că sînt de extrema dreaptă sau stîngă, aceşti şefi se pricep de minune, ca să pălăvrăgească mulţimilor, că viitorul omenirei nu e decît o problemă de mai bine material şi că pentru rezolvirea acestei chestiuni, trebue să se calce în picioare tot ceeace omenirea a adorat pînă la ei: libertate, cinste, dreptate, justiţie, adevăr, dragoste, credinţă, milă. Toate aceste valori, spun ei, nu sînt decît cuvinte seci pe dinăuntru, cuvinte cari ascund un egoism înfricoşător.

Cu o simplitate primară şi o documentare de ne combătut, ei demonstrează mulţimilor exasperate ipocrizia credinţelor moderne şi golul instituţiilor clădite pe aceste credinţe. Fiecărei valori morale îi dă jos masca, descoperindu-i faţa cea adevărată, care într'adevăr este respingătoare.

Nimeni nu se mişcă în faţa acestei manevre de dărimare. Nimeni nu vrea să-şi sacrifice buna stare materială şi să plătească cu sîngele său, reacţia. Artele şi artiştii cari ar fi primii chemaţi, nici nu se clintesc ca să scoboare în stradă şi să-şi leapede trista figură. Ei rumegă, tolăniţi pe propriile lor cuceriri.

Iată încotro merge lumea de astăzi.

Panait Istrati

270/965 16x13 4ii 3

BIBLIOGRAFIA
OPERII LUI PANAIT ISTRATI

a) *în franţuzeşte (la editura Rieder):*

1) Kyra Kyralina
2) Oncle Anghel
3) Les Haïdoucs: Présentations des Haïdoucs
4) Les Haïdoucs: Domnitza de Snagov.
5) Codine
6) Mikhaïl
7) Après seize mois dans l'U. R. S. S.
8) Soviets 1929
9) La Russie nue
10) Le pêcheur d'éponges *(pages autobiographiques)*
11) Tsatsa Minnka
12) La Maison Thüringer
13) Le bureau de placement
14) Mediterranée *(lever de soleil)*
15) Mediterranée *(coucher du soleil)*
16) Nerrantsoula *(Éditions de France)*
17) Les chardons du Baragan *(Ed. Grasset)*
18) Mes Départs, pages autobiographiques *(Librairie Gallimard)*
19) La famille Perlmutter *(en collaboration avec* I. Jéhouda. *Librairie Gallimard)*
20) Issac *(Ed. Hessler, Strassbourg)*
21) Pour avoir aimé la terre *(Ed. Denoël et Steele)*

b) **In româneşte:**

1) Chira Chiralina *(ed. Adevărul)*
2) Haiducii *(ed. Cugetarea)*
3) Moş Anghel *(ed. Renaşterea)*
4) Trecut şi viitor *(ed. Renaşterea)*
5) Spovedania unui învins *(ed. Cugetarea)*
6) Ţaţa Minca *(ed. Eminescu)*
7) Neranţula *(ed. Eminescu)*
8) Casa Thüringer *(ed. Cartea Românească)*
9) Biroul de plasare *(ed. Cartea Românească)*
10) Chira Chiralina *(ed. Ig. Hertz)*
11. Codin *(Colecţia Akademos)*

A colaborat la: *România Muncitoare, Adevărul literar și artistic, Nouvelles littéraires, Dimineața, Adevărul, Lupta, Curentul, Tribuna, Ancheta,* etc.

PANAIT ISTRATI a publicat în gazeta CRUCIADA ROMANISMULUI, următoarele:

1) *Scrisoare deschisă... către dreapta,* (I. 5, Crăciun, 1934, pg. 3 și 4)

2) *Națiune și Naționalism,* (I, 7, Joi 17 Ianuarie 1935, pg. 6. col. 3-5)

3) *Scrisoare deschisă prietenului Francis Jourdain,* (I, 7, Joi 17 Ianuarie 1933, pg. 6, col. 3-5)

4) *Dictatură și Democrație,* (I, 8, Joi 24 Ianuarie 1935, pg. 3 și 6).

5) *Platforme, idei,* (I, 9, Joi 31 Ianuarie 1935, pg, 3 și 6)

6) *Răspuns unui dreptist dela* **Gândirea,** (I, 11, Joi 14 Februarie 1935, pg. 3-6)

7) *Pe marginea „scrisorii unui muncitor",* (I, 13, Joi 28 Februarie 1935, pg. 3)

8) *Discuție inter-redacțională,* (I, 13, Joi 28 Februarie 1935, pg. 7, col. 4-5)

9) *Numerus... politicianus,* (I, 14, Joi 7 Martie 1035, pg. 3)

10) *Cine propagă antisemitismul (*I, 15, Joi 14 Martie 1935, pg. 3)

11. *O scrisoare cu tâlc,* (I, 16, Joi 21 Martie 1935, pg. 5 și 8)

12. *Obiectivitatea presei „independent"-comuniste,* (I, 16, Joi 21 Martie 1935, pg. 6, col. 3, 4; 5)

13) *Acțiune și spiritualitate,* (I, 17, Joi 28 Martie 1935, p. 3)

Postume:

1) *Spovedania unui învins* fragment (I, 22, Joi 9 Mai 1925, p.5)

2) *Entre le Fascisme et le Communisme,* (I, 25, Joi 30 Mai 1935, p. 3).

3) *Între Comunism și Fascism,* (I. 25, Joi 30 Mai 1935, pag. 4 și 5).

4) *Prefață la Adrian Zografi,* (I, 27, Joi 13 Iunie 1935)

5) *Moartea noastră laică,* (I, 35, Joi 8 August 1933, pag. 1 și 2).

6) *La un „raccord",* II, 54, Crăciun 1934, pag. 4, 5, 6).

7) *Scrisoare deschisă lui Romain Rolland,* (II, 61, Sâmbătă 15 Februarie 1936, pg. 4)

8) *Sarkiss,* (II, 63, Sâmbătă 29 Februarie 1936, pg. 4 și 5)

9) *Artele și umanitatea de azi* (II, 68, Paște 1936, supliment 32 pagini).

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Tip. „APOLLO“ S. A.
Str. CÂMPINEANU 40
BUCUREȘTI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY